

Biblioteka
JANUS

TIM *press*

Biblioteka

JANUS

Aude Lancelin i Marie Lemonnier

Filozofi i ljubav

Ljubav od Sokrata do Simone de Beauvoir

Naslov izvornika

Les philosophes et l'amour

Aimer de Socrate à Simone de Beauvoir

Copyright © PLON, 2010

© za hrvatsko izdanje:

TIM press d.o.o., Zagreb

Tel.: 01 611 97 13; Faks: 01 611 97 14

E-mail: tim.press@tim-press.hr

www.tim-press.hr

Sva prava pridržana

ISBN 978-953-8075-13-1

Aude Lancelin
Marie Lemonnier

Filozofi i ljubav

Ljubav od Sokrata do Simone de Beauvoir

S francuskoga prevela

Divina Marion

Zagreb, 2016.

Sadržaj

UVOD	7
1. PLATON	
Himna ljubavi	15
2. LUKRECIJE	
Osporena ljubav	29
3. MONTAIGNE	
Ljubav – korak amo, korak tamo	45
4. JEAN-JACQUES ROUSSEAU	
Život i smrt romantizma	67
5. IMMANUEL KANT	
Ljubavna pustoš	95
6. ARTHUR SCHOPENHAUER	
Ubijena ljubav	113
7. SØREN KIERKEGAARD	
Apsolutna ljubav	139
8. FRIEDRICH NIETZSCHE	
Ljubav uz pomoć čekića	169
9. MARTIN HEIDEGGER I HANNAH ARENDT	
Lepet Erosovih krila	195
10. JEAN-PAUL SARTRE I SIMONE DE BEAUVOIR	
Ljubav na slobodi	217

Uvod

Poznata izreka kaže da ljubav i filozofija teško mogu živjeti zajedno. Čak ni svaka u svojoj sobi, bar otkako su nastupila moderna vremena. Pred sveopćim razočaranjem u svijet, ljubav, taj nadasve očaravajući osjećaj, navodno bi se vrlo lako pokolebala. Mali Amor, u svom istodobno djetinjastom i neprijateljskom vidu, s krilima koja skrivaju ubojiti luk, pridružio bi se drugim bogovima na groblju starih budalaština. U biti, pesimistična tradicija francuskih moralista dobila bi bitku u ljubavi. Iza naivne romantičnosti loše su prikrivene stvarnost seksa, proračunatost i volja za moći. Osjećaj ljubavi jedva da bi vrijedio koliko i dva sata konceptualne muke. Pristupajući toliko važnoj temi u ljudskome životu, nemalo je iznenađenje kada otkrijemo da je posrijedi gotovo zemlja na ugaru, prepuštena romanopiscima koji se bave seksualnim nihilizmom, sociolozima nove „ljubavne zbunjenosti“ ili tričavoj religioznosti. Nitko zapravo ne pokušava međusobno suočiti različite filozofske poglede na ljubav, tako da bi se u vezi s tom temom više dubine našlo u popularnim pjesmama nego među suvremenim misliocima.

Začuđenost nad ovim naglasio je Arthur Schopenhauer već 1818., u djelu *Svijet kao volja i predodžba*. „Prije bi se trebalo iznenaditi što temu koja u ljudskom životu igra tako značajnu ulogu filozofi takoreći nikada do sada nisu razmatrali te se pred nama pojavljuje kao tema kojom se još nitko nije bavio.“ To je, dakako, pretjerivanje, pa čak i ismijavanje onda kada naprasiti pruski filozof platonsko razmišljanje na kraju svede na pitanje grčke homoseksualne ljubavi. No, to je također upiranje prstom u pravi misterij. Paradoks je, zapravo, u tome što je filozofija, rođena u Grčkoj iz pitanja o ljubavi, kao što je naga Venera rođena iz botičelijevske školjke, naoko zanijekala takvu svoju provenijenciju. Tako je njezin inicijator, Sokrat, u Platonovoj *Gozbi* ustvrdio da ništa ne zna osim o „pitanjima koja su povezana s Erosom“. Obećavajuća izjava koja neće imati mnogo učinka. Trebat će stoga pričekati Kierkegaarda da bi se ljubav ponovno sagledala kao način razumijevanja egzistencije.

Kao svojevrsnom *conditio sine qua non* za sreću većine muškaraca, kao nepotrošivu motivu svake književne drame, filozofi ljubavi pristupaju s razboritošću nekoga tko ulazi u kavez divlje zvijeri koja bi ga mogla živoga proždrijeti. S obzirom na ovu tvrdnju, možemo se upustiti u svakojaka objašnjenja. Zbog želje da čovjeka oslobode bilo kakva mentalnog otuđenja, razumljivo je što filozofi s oprezom promatraju tu čudnu strast koja čovjeka može dovesti do toga da umre od jada. Kod mislioca iz prvoga stoljeća pr. Kr., kao što je Lukrecije koji se nadahnjuje starom grčkom etikom, filozofija se mora usmjeriti na sam nedostatak uznemirenja. „Prazne su filozofove riječi ako ne pripomognu liječenju bolesti duše“, uvjerava nas jedna epikurejska izreka. Ovoj zabrinutosti za „dobar život“

moderni filozofski sustavi više-manje okrenut će leđa, to se zna. No, u odnosu na ljubav i općenito u odnosu na dvoznačne strasti, stari će refleksi ostati: bolje se brižljivo zatvoriti u odnosu na energiju koju je tako teško kontrolirati.

I to tim više što se čini da ljubav odolijeva svakoj racionalizaciji. To je nedvojbeno još jedan element koji omogućuje razumijevanje stoljetnoga nepovjerenja što ga ljubav ulijeva filozofiji. Odbačena u područje patosa, opskurnih afekata, cijele one psihološke smušenosti koju sunce razuma po definiciji loše osvjetljuje, ljubav za filozofe nije jednostavno „objekt“. U najboljem slučaju zbunjujući je motiv za literate. Tako se uznici tog koncepta prema ljubavi odnose s navodno toliko muževnim prezirom koji se obrušava na svakoga tko odbije njihov muški pristup. Koliko god bila stereotipizirana i lakrdijaška, ta staza je daleko od toga da zavodi na krivi put. Nikada ne treba zaboraviti da je filozofski diskurs o ljubavi diskurs koji vode muškarci. Nitko ne zna što će s time biti u budućnosti i dobro ćemo se čuvati nagađanja o tome, no do sada je bilo tako. Prema tome, neće biti ništa čudno što ćemo u ovoj knjizi čuti verziju tek jedne polovice čovječanstva, muškaraca, osim Hanne Arendt i Simone de Beauvoir, koje uostalom nikada nisu ni pretendirale na to da se istaknu u čistoj filozofiji.

Da je ljubav infrafilozofska tema, načelni je zahtjev koji zaslužuje da ga se preispita, ako ne i pretvori u prah. Alain Badiou,¹ jedan od rijetkih velikih suvremenih filozofa koji ozbiljno promišlja ljubav, definira je kao „proizvodnju istine“. Iskustvo usmjereno na činjenicu da „postoji Dvoje“, inicijacija omogućena jedinstvenim susretom, a

---

1 Alain Badiou: *Conditions*, „Qu'est-ce que l'amour ?“, Seuil, 1992.

još i više „ljubavnom izjavom“, ključnim korakom koji razdvaja želju od autoerotskog bivanja. Znači li to da mnogi filozofi nisu prepoznali ulog? Očito ne, to čak i jest osnovna postavka ove knjige koja im smjerno priznaje zasluge po tom pitanju. Sudeći po njihovu nevoljkom ili hvastavom, a najčešće potresnom načinu, kroz žestoki animozitet koji se često očituje kod nekih od njih, svi o tome govore odlučno. Svi nam oni zapravo mogu nešto reći o ljubavi, o iluziji vječnosti koju ona pruža, o patnjama koje uzrokuje i o tome kako se možemo nadati da ćemo ih prevladati.

Druga otrcana istina kaže da su u vezi s tim pitanjem do sada samo pjesnici i pisci postavili čvrsto utemeljene istine. Tu se ponovno pokazuje površnost, ako ne i slaba informiranost. Choderlos de Laclos, autor *Opasnih veza* i Clausewitz rata spolova, nije u vezi s time priznavao drugoga majstora doli Rousseaua. Isto je tako bilo i s Tolstojem, autorom koji u knjizi *Ana Karenjina* donosi jedan od najtočnijih opisa kobnoga pada u koji ljubavstrast može odvući neiskvarenu ljepotu. No, ne može se zanemariti ni neprekinuta fascinacija Proustom koju gaji deziluzionist Schopenhauer, fenomenolog bez premca kada je riječ o ljubomori i ljubavnom razočaranju. Treba li podsjećati i na to da su neki od filozofa koji će ovdje biti predstavljeni i sami bili veliki ljubavni romanopisci? Rousseauova *Nova Heloiza*, prvi bestseler u povijesti, pokrenula je cijelo jedno emocionalno stoljeće, a Kierkegaard se danas prije svega i dalje čita kao autor *Dnevnika zavodnika*. Što se tiče Beauvoir, lako bi se moglo pokazati da su opisi okrutnosti u *Gošći* jače utjecali na slobodarske običaje na Saint-Germain-des-Présu nego dugačka dokazivanja u *Drugom spolu*.

Jednako bi bilo pogrešno tvrditi da među filozofima postoji konsenzus u vezi s pitanjem o ljubavi. Nema ničega zajedničkog između potpunoga odricanja kakvo zagovara Schopenhauer i sublimacije u kojoj se okušava romantičar poput Rousseaua. Čak i supostoje dvije velike, potpuno različite struje. Prateći Voltairea, u članku „Ljubav“ iz *Filozofskoga rječnika*, vidjet ćemo kako se otjelovljuju kao dva amblematična imena. Tko god bude htio proučiti „ovu nimalo filozofsku građu“, piše on, „morat će se zamisliti nad Platonovom *Gozbom*, gdje Sokrat, čestiti Alkibijadov i Agatonov prijatelj, s njima razgovara o metafizici ljubavi“. Drugi, manje delikatne naravi, okrenut će se Lukreciju koji „o tome govori više kao fizičar“, uvjerava nas filozof iz Ferneya. Znači, dvije osi za dvije radikalno suprotstavljene vizije. Doista, nema ničega zajedničkog između Platona, koji u zlima što ih donosi ljubav vidi neizbježnu protutežu slatkom uzbuđenju i prividu besmrtnosti koju ljubav pruža ljudskim bićima, te Lukrecija, koji zagovara prepuštanje u razularene seksualne veze ne bi li se tako izmaknulo opasnostima sputane strasti. S jedne strane bijela, a s druge strane crna magija ljubavi. S jedne strane ideja da je ono što se proživljava jedan sat ili dva-deset godina usmjereno prema vječnosti, a s druge pak ideja o užasnoj začaranosti koja može dovesti samo do propasti te se stoga neizbježno mora iskorijeniti. Nijedan od Platonovih i Lukrecijevih nasljednika neće u kemijski čistom stanju utjeloviti jednu od ovih dviju „boja“. Svaki će, međutim, na svoj način primjerom pokazati koja im je dominantna osobina.

Još se jedna konstatacija danas nažalost nužno nameće: kao da trijumfira trivijalno i cinično lice ljubavi. Kako kaže njemački filozof Theodor Adorno, koji je umro

1969. godine, nema više nikakva izgleda da se nađemo „u sedmom nebu zbog flerta s dečkom“. U suvremenome društvu „ljubav se svodi na ništavilo“, čak će napisati u *Dijalektici prosvjetiteljstva*. Što bi do te mjere ugasio početnu erotsku svjetlost Grčke i zguralo udvornu ljubav u zakutak povijesti? Uz znanstveni redukcionizam, u moderna vremena nametnulo se i razdvajanje tjelesne i duhovne ljubavi, konstatira Adorno. S jedne strane užitak organa, s druge zaodijevanje u sentiment. „Takva disocijacija, koja mehanizira užitak i strast izobličuje u mamac, napada ljubav u njezinu vitalnom središtu“, piše on.² Razvratnik iz prošlosti danas se reinkarnirao kao „praktičan i komunikativan čovjek koji ispovijedanje vjere u korist higijene i sporta proteže čak i na svoj seksualni život“. Ljubav se tako pretvara u čisto fiziološko pitanje. U „razmjenu tjelesnih tekućina“, kako je govorio Paul Valéry.

Morali bismo rezimirati da su tako ljudi počeli vjerovati u „seksualnost“. U ugodnu, zabavnu aktivnost, lišenu svakoga istinskog uloga. Je li ih ova nova ideologija barem oslobodila tjeskobe što navodno opterećuje putenu ljubav sve tamo od biblijskog Pada? Ništa nije manje sigurno jer se čini da je kršćanski moralin sam sebe nadživio kao imperativ u kojemu valja uživati, pri čemu se oslobođenje pretvorilo u ugnjetavanje druge vrste. U eri „eros centara“ i masovnoga hedonizma, okrutnost ljubavi čak se često i udvostručuje, svako tijelo sebe zabrinuto doživljava kao zamjenjivo drugim, a institucija braka „dok nas smrt ne rastavi“, kakvu je kršćanstvo sklevalo, nikoga više ne štiti od toga da sebe doživljava kao zamjenjivi surogat.

---

2 Max Horkheimer, Theodor Adorno: *Dijalektika prosvjetiteljstva: filozofijski fragmenti*, II. izd., Veselin Masleša, Sarajevo, 1989.

Tako je seks u isti mah sveprisutan u suvremenome mentalnom svemiru, a istodobno i lišen onoga što je tvorilo njegovu uzbudljivu zagonetnost. Psihoanaliza je napose mnogo pridonijela stvaranju uvjerenja da se iza svakoga postupka, svake riječi skrivaju seksualni motivi. Ne bi li se i obrnuto moglo smatrati, da upravo libido često služi prikrivanju svih drugih problema? Takvo čvrsto gledište brani Nietzsche u jednome od svojih *Postumnih fragmenata*, tvrdeći da „za dvoje ljubavnika u pravom i potpunom smislu te riječi“ seksualno zadovoljenje „i nije bitno, nego je samo i autentično simbol“.

Stoga je filozofija ljubavi teritorij u koji valja reinvestirati, pa čak ga i hitno obraniti. Posrijedi je mogući otpor okolnome nihilizmu koji, bacajući ljagu na seksualni čin, svodeći ga, najkraće rečeno, na morbidnu slobodoumnost, kao da je pronašao oružje za masovno uništenje. Posrijedi je i politički ulog jer je istina da se logika svojstvena ljubavi suprotstavlja očitoj racionalnosti tržišta na kojemu je svatko sveden na elementarnu nediferenciranu česticu pokretanu isključivo zakonom egoistične proračunatosti. Neodgovorna i nasilna, ljubav podrazumijeva drukčiji odnos prema svijetu. A nije od nje zabranjeno očekivati ni posve drukčiji pogled na „seksualne razlike“, pertinentniji od onih kakve je htio nametnuti određeni feminizam. Žene nisu muškarci poput onih u erotskome ratu, i obrnuto. Čak i u uzajamnome osjećaju nelagode i onodobnim predrasudama među filozofima, čak i u dubokoj tjeskobi koja se sluti kod mnogih među njima kada se suoče s provalnikom ženskoga spola, svi koje ćemo u ovoj knjizi susresti na svoj su način pridonijeli rasvjetljavanju ovoga pitanja.

Reci mi na koji način voliš pa ću ti reći kakav si. Ima svakovrsnih ljubavi – hir od nekoliko dana, tvrdoglava

naklonost, trajna osjećajna mlakost, munjevita zatreskanost, hladna navika, a to neće izbjeći ni sami filozofi među kojima se nudi prilično spektakularan uzorak svih tih stavova. Je li s razmišljanjem o njihovoj filozofiji trebalo pomiješati tu glasovitu „malu gomilu tajni“? To je očito bilo toliko nužno da se, pravo govoreći, pitanje nije ni postavljalo. Čudnovati diktat malo-pomalo nametnuo se u filozofiji: nijedna se misao ne opravdava niti se objašnjava koristeći život njenog autora. Raziđite se, nema se što vidjeti. Stav koji bi silno iznenadio ljude u antici koji su pak misao mjerili aršinom unutarnje snage što ju je ta misao davala onome tko ju je razrađivao. Od Sokratovih vremena, filozofija je usmjerena na odleđivanje cijele jedne egzistencije.

Pitanje relevantnosti biografije postavljalo se tim manje u slučaju ljubavi zato što nečuveni ili katastrofalni stjecaj nekoga susreta, ili obrnuto, njegov izostanak, često odlučuje o smjeru u kojem će krenuti nečija misao. Od Montaignea do Kierkegaarda, a svakako preko Rousseaua, svi su svoje povrede i svoje osobne pobjede intimno pridodavali vlastitoj filozofiji, dajući joj oblik posve dragovoljne autobiografije. „Uvijek sam u potpunosti pisao vlastitim tijelom i vlastitim životom i ne znam što su čisto mentalni problemi“, pisao je Nietzsche. Misao o ljubavi filozofi uvijek zapisuju vlastitom krvlju, jedinstvenim preprekama, vlastitim neurozama, vlastitom dobrom kobi te ona stoga samo dobiva na težini i zanimljivosti. „Tko god čovječanstvu obeća da će ga osloboditi seksualnih kušnji, bit će dočekan kao junak – kakvu god budalaštinu da ljudima pokuša prodati“, piše Freud u pismu Ernstu Jonesu 17. svibnja 1914. godine. Nećemo osporavati činjenicu da su filozofi ponekad u vezi s time znali izvaliti i pokoju budalaštinu. Čitatelju ćemo prepustiti procjenu hoće li ga oni umjeti utješiti u ljubavnoj boli.

1.

Platon

Himna ljubavi

Ondje je dobro što svaki ga duh želi. Ondje je spokoj
kojemu svi teže. Ondje je ljubav, ondje je k tomu i užitak.
Ondje ćeš, o dušo moja što k najvišem nebu stremiš, moći
prepoznati ideju ljepote kojoj se na ovome svijetu klanjam.

JOACHIM DU BELLAY, *MASLINA*, 1549.

Uvodna i enigmatična, Platonova *Gozba* odredit će zapadni pogled na ljubav u sljedeća dva tisućljeća. Ipak je „prilično humoristično“, primjećuje psihoanalitičar Jacques Lacan, što sve odonda nije bilo ni jednoga jedinog razmišljanja, ni jedne jedine religiozne meditacije o žudnji koja se ne bi pozivala na tekst „koji, sve u svemu, govori o skupu tetkica“.³ Odista, čudna pripovijest o „kolektivnoj pijan- ci“ na kojoj se, u kući Agatona koji je prethodnoga dana odnio pobjedu na natjecanju u tragičnome pjesništvu, okuplja šaćica pijanih mladih bludnika, nekolicina starih homoseksualnih pripadnika atenske aristokracije, Sokrat u dobi od pedeset tri godine, njegov veliki neprijatelj

---

³ Jacques Lacan: *Le Séminaire livre VIII*, „Le transfert“, Seuil, 2001.